

ARTYKUŁY PRZEGLĄDOWE I NOTATKI

Dariusz JĘDRASIAK*

BOCZKI – ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE, HISTORIA I TERAŹNIEJSZOŚĆ¹

Streszczenie. Artykuł dotyczy miejscowości Boczki położonej w północno-zachodniej części gminy Szadek. Jest on zbiorem informacji uzyskanych podczas kwerendy w archiwach, bibliotekach regionalnych i internecie. Historia Boczki sięga najprawdopodobniej od XIV wieku. Ślady obecności człowieka na tym obszarze notowane są do czasów prehistorycznych. Wieś przeżywała wszystkie wydarzenia związane z historią Polski. Ślady swoje zostawiło w niej zarówno powstanie styczniowe, jak i I oraz II wojna światowa.

Słowa kluczowe: Boczki, Szadek, sieradzkie

Wieś Boczki jest położona w północno-zachodniej części gminy Szadek, w powiecie zduńskowolskim. Wieś jakich wiele, ale dla autora tego artykułu, którego rodzina związała się z Boczkami sto lat temu, bardzo ważna². Tekst ten opisuje zarówno środowisko przyrodnicze, jak i dzieje wsi.

*Polną drogą utkaną z ziaren piasku
Koleiną znaczącą ludzkie szlaki
Śladem kopyt koni wóz ciągnących
Śladem stóp w drewnianych chodakach.*

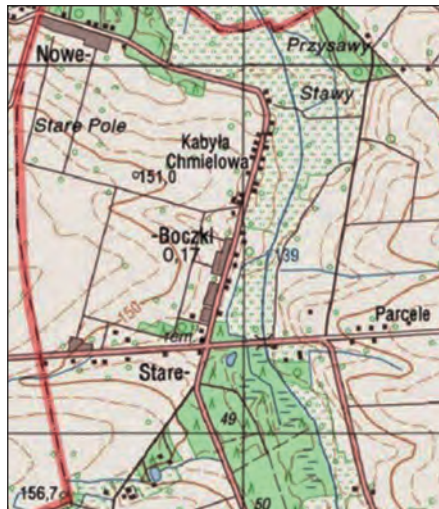
* Dariusz Jędrasiak, mgr, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego, pracuje w II Liceum Ogólnokształcącym im. G. Narutowicza w Łodzi, e-mail: zbieracz1@wp.pl.

¹ W artykule wykorzystano zabrane przez autora materiały opublikowane także w książce *Droga... Wieś Boczki – historia i terażniejszość*, Łódź 2017.

² W 1917 r. pradiadek autora zakupił od Adama Nenckiego, reprezentującego przebywającego za granicą Marcelego Nenckiego, 6 mórg ziemi. W Boczkiach dzieciństwo i młodość spędzał autor, jego ojciec i syn.

*Polną drogą utkaną z mgieł porannych
 Kolejną toczącego się koła
 Śladem wiatru chłód niosącego jesienny
 Śladem deszczu tam gdzie nikt nie woła.
 Poślę myśli, które zginą w dali
 Cienką smuzką potoczą się w nicość
 Cichą piosnką chwilę zachwycą
 I przypadną w otchłani jak ja.
 Kruchość losu ludzkiego mnie przeraża
 Jakże trudno to brzemię życia nieść,
 To jest pieśń ma, pieśń o przemijaniu,
 Mego życia bardzo smutna pieśń.
 (DJXII; 84)*

Sołectwo Boczki zajmuje blisko 7 km² powierzchni i należy do średniej wielkości sołectw w gminie, stanowiąc nieco ponad 4,5% jej obszaru. Położone jest przy północno-zachodniej granicy gminy. W latach 1975–1998 należało do województwa sieradzkiego. Zgodnie z zapisem w rozporządzeniu Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 13 grudnia 2012 r. w sprawie wykazu urzędowych nazw miejscowości i ich części, w nomenklaturze administracyjnej występują Boczki Nowe, Boczki Stare i Boczki-Parcela. Natomiast sołectwo objęto wspólną nazwą Boczki. W XIX w. występowała wyłącznie jedna nazwa, tj. Boczki³. Boczki Stare są położone nad rzeką Pisią. Współrzędne geograficzne wsi – szerokość geograficzna: 51,6991 N, długość geograficzna: 18,8486 E.

Fot. 1. Położenie wsi w sołectwie Boczki
 Źródło: Google Maps [dostęp: 6.10.2016]

³ https://pl.wikipedia.org/wiki/Boczki_Stare [dostęp 12.10.2016].

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Boczki znajdują się na terenie niecki łódzkiej, uformowanej z młodszych utworów mezozoicznych. Zaczęła się ona rysować podczas fałdowań młodokimeryjskich, występujących pod koniec jury, ale zasadniczy swój kształt przybrała podczas ruchów laramijskich, które zakończyły się w górnej kredzie, tj. przed 70 mln lat. Obszar ten objęły zlodowacenia krakowskie i środkowopolskie, które wywarły decydujący wpływ na ukształtowanie jego rzeźby. Charakterystyczne ślady tego zlodowacenia, tzw. gliny morenowe, widać w Sikucinie (kilka kilometrów od Boczek w kierunku wschodnim) oraz w Rossoszycy, gdzie występują niewielkie wyspy form wypukłych moren, kemów i ozów (kilka kilometrów od Boczek w kierunku zachodnim)⁴.

Według najpowszechniej stosowanego podziału regionalnego Polski J. Kondrackiego omawiany obszar usytuowany jest na Równinie Szadkowskiej stanowiącej część Wysoczyzny Łaskiej⁵.

Większość terenu stanowi morenowa równina powstała w czasie zlodowaceń środkowopolskich, głównie jednak podczas zlodowacenia warciańskiego (120–170 tys. lat temu). Jest zbudowana przede wszystkim z osadów glacialnych i fluwioglacialnych wykształconych w postaci glin morenowych, piasków, wirów i pospółek oraz mułków i iłów. Drugim – po działalności lodowców skandynawskich – czynnikiem morfologicznym, który odegrał podstawową rolę w kształtowaniu dzisiejszego ukształtowania powierzchni sołectwa była działalność rzeźbotwórcza rzek. Efektem procesów erozji i akumulacji fluwialnej jest wyraźnie widoczna w dzisiejszej rzeźbie dolina rzeki Pichny, którą wypełniają osady piaszczysto-mułkowe oraz torfy. Oprócz wspomnianych skał powierzchni sołectwa tworzą niewielkie obszarowo pokrywy eolicznych piasków, powstałe w wyniku działalności akumulacyjnej wiatru, której największe natężenie wystąpiło w ciągu ostatnich kilku tysięcy lat.

Wysokości bezwzględne nie są znacząco zróżnicowane i najczęściej osiągają wartości 145–155 m n.p.m. Najwyższe punkty występują na południe od granic sołectwa (okolice Reduchowa – około 175 m n.p.m.), zaś najniższej położone są tereny sołectwa usytuowane w dnie doliny Pichny (139–143 m n.p.m.).

Budowa geologiczna oraz ukształtowanie powierzchni terenu – obok warunków klimatycznych i stosunków wodnych – mają decydujący wpływ na charakter pokrywy glebowej występującej na danym obszarze. Na terenie sołectwa Boczki przeważają gleby pseudobielicowe wykształcone na piaskach i glinach morenowych, zaś w dolinie Pichny występują gleby aluwialne i bagienne. Około 65% gleb należy do IV i III klasy bonitacyjnej, a tylko około 10% zaliczanych jest do najgorszej jakościowo klasy VI. Przeważająca część gleb kwalifikowana jest jako gleby kompleksu pszennego dobrego bądź żytniego bardzo dobrego, a te najsłabsze są zaliczane do kompleksu żytniego dobrego lub – w skrajnym przypadku – żytniego słabego.

⁴ R. Rosin, *Warunki naturalne, drogi lądowe i rozwój terytorialno-administracyjny*, [w:] *Szkiecy z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977, s. 11.

⁵ J. Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 276.

Ważnymi elementami mającymi wpływ na potencjał środowiska przyrodniczego są warunki klimatyczne oraz stosunki wodne. Głównym ciekim na terenie sołectwa Boczki jest jeden z prawobrzeżnych dopływów Warty – Pichna, niekiedy nazywana Brodnicą. Rzeka ta należy do ustabilizowanych pod względem wielkości przepływów. Wezbrania zdarzają się na niej rzadko, sporadycznie powodując podtopienia obszarów położonych w dnie doliny, co nie ma większego wpływu na gospodarczą działalność człowieka. Jakość wód Pichny nie odbiega w sposób znaczący od norm dla III klasy czystości wód powierzchniowych, a głównymi zagrożeniami są ścieki komunalne pochodzące z Szadku i okolicznych wsi oraz tzw. zanieczyszczenia obszarowe, związane ze spływem powierzchniowym z terenów o większym od przeciętnego dla danego terenu wykorzystaniem nawozów sztucznych i środków ochrony roślin. Wody powierzchniowe (oprócz Pichny są to nieliczne stawy i naturalne niewielkie oczka wodne) zajmują zaledwie około 1% (6 ha) powierzchni sołectwa.

Drugą część hydrosfery stanowią wody podziemne. Najważniejszy na obszarach wysoczyznowych, zbudowanych z piasków i żwirów, pierwszy poziom wodonośny występuje na głębokości 1,5–3,0 m poniżej poziomu terenu, natomiast tam, gdzie powierzchnię tworzą gliny piaszczyste lub piaski gliniaste, poziom ten najczęściej występuje na głębokości 1,0–2,0 m. Najpłycej wody gruntowe występują w dnie doliny Pichny (0,5–1,0 m).

Prawie wszyscy mieszkańcy Boczek korzystają z sieci wodociągowej, którą wybudowano i oddano do użytku w 1998 r. (woda pochodzi z ujęcia głębinowego w Szadku).

Warunki klimatyczne panujące na terenie sołectwa nie odbiegają od panujących w tym regionie Polski. Najchłodniejszym miesiącem, według pomiarów dokonanych w dziesięcioleciu 1989–1999, jest luty ($-2,5^{\circ}\text{C}$), a najcieplejszym – lipiec ($+18,0^{\circ}\text{C}$). Największe opady przypadają na okres letni i w najwilgotniejszym miesiącu (lipiec) wynoszą średnio (dla wspomnianego dziesięciolecia) około 108 mm, natomiast najbardziej suchym okresem jest zima, kiedy to średnie miesięczne nie przekraczają 30 mm. Boczki położone są w łódzkiej dzielnicy rolniczo-klimatycznej, w której dominują wiatry zachodnie i południowo-wschodnie. W tej strefie ścierają się różne masy powietrza, przez co jest ona narażona na burze i gradobicia⁶.

Ważnym agroklimatycznym wskaźnikiem jest długość tzw. okresu wegetacyjnego, czyli liczba dni ze średnią temperaturą dobową powyżej $+5^{\circ}\text{C}$. Na omawianym obszarze wynosi on ok. 220–225 dni, co nieznacznie przewyższa średnią krajową.

Istotną z punktu widzenia działalności człowieka jest szata roślinna. Najważniejsze znaczenie mają kompleksy leśne. Na terenie sołectwa Boczki występują dwa nieco większe skupiska leśne należące do Lasów Państwowych. Zajmują one blisko 70 ha, czyli ok. 1,1% powierzchni całej omawianej jednostki. Pierw-

⁶ R. Gumiński, *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, „Przegląd Meteorologiczny i Hydrograficzny” 1948, nr 1, s. 121.

szy z nich, należący do Nadleśnictwa Poddębice, obejmujący ok. 53 ha to las sosnowy lub sosnowy z domieszką dębu szypułkowego, brzozy i jodły. Las ten liczy około 60 lat, a średnia wysokość drzew wynosi 13–17 m. Drugi, znacznie mniejszy kompleks (około 16 ha), należy do Nadleśnictwa Szadek – także tu zdecydowanie dominuje sosna, a tylko na jego obrzeżach można spotkać brzozę.

Cechy środowiska przyrodniczego charakteryzujące obszar sołectwa można określić jako korzystne z punktu widzenia gospodarczej działalności człowieka. Niezłej jakości gleby, równinne lub lekko faliste ukształtowanie powierzchni terenu, występowanie rzeki Pichny niosącej – jak na warunki polskie – niezbyt zanieczyszczone wody i odpowiednio długi okres wegetacyjny są czynnikami sprzyjającymi prowadzeniu gospodarki rolnej oraz rozwojowi działalności agroturystycznej⁷.

RYS HISTORYCZNY

Pradzieje

Znaleziska potwierdzają obecność człowieka w Boczkiach już w okresie neolitu (ok. 3500–2500 lat p.n.e.). Była to ludność kultury pucharów lejkowatych, żyjąca głównie z uprawy roli – spulchnianej początkowo za pomocą motyki, a później drewnianego radła zaprzęzonego w woły. Typową, tzw. przewodnią formą ceramiki tej kultury były puchary o rozchylonym lejkowato wlewie (stąd jej nazwa). Najpopularniejszą broń stanowiły czekany i topory kamienne. Z siekierokrzemiennych najbardziej charakterystyczne są okazy o soczewkowatym przekroju i cienkim obuchu oraz czworościenne z grubym obuchem, znane właśnie z Boczaków⁸. Ślady osadnictwa w Boczkiach zostały odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych na początku XX w. przez Władysława Potęgę i Zdzisława Rajewskiego. W Boczkiach i pobliskim Sikucinie znaleziono też ślady działalności człowieka z okresu neolitu (najprawdopodobniej byli to łowcy reniferów zakładający tutaj okresowe obozowiska). W Sikucinie natrafiono na wykopaliska z okresu kultury przeworskiej (trzy charakterystyczne dla okresu zapinki).

M. Urbański w opracowaniu O znaleziskach archeologicznych na terenie powiatu zduńskowolskiego podaje dwa stanowiska archeologiczne w Boczkiach⁹. Pierwsze to punkt osadniczy z okresu neolitu. Drugie to cmentarzysko z okresu kultury przeworskiej¹⁰.

Niewiele można powiedzieć o najdawniejszych śladach habitacji ludzkiej w okolicach Szadku. Zarówno starsza, jak i środkowa epoka kamienia (jeden punkt osadniczy o niezidentyfikowanej przynależności kulturowej), a także neo-

⁷ J. Nalewajko, *Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne cechy przestrzeni geograficznej sołectwa Boczki w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1, s. 111–123.

⁸ A. Kufel-Dzierżkowska, *Pradzieje Sieradzkiego*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego...*, s. 39.

⁹ M. Urbański, *O znaleziskach archeologicznych na terenie powiatu zduńskowolskiego*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2003, nr 1–4.

¹⁰ A. Rapijko, *Pradzieje okolic Szadku w zarysie*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8, s. 95.

lit i eneolit nie są na omawianym obszarze reprezentatywne (cztery punkty osadnicze w okolicach Szadku: Boczki, Kobyla Miejska, Piaski, Sikucin)¹¹.

We wrześniu 1879 r. Leon Dudrewicz¹², na prośbę pochodzącego z pobliskich Boczek znajomego lekarza Leona Nenckiego, rozkopał na terenie wsi Sikucin (gm. Szadek) cmentarzysko kultury łużyckiej. W badaniach uczestniczył dzierżawca majątku, Leon Nencki oraz korespondent gubernialnej gazety „Kaliszanin”. Wyniki poszukiwań przedstawił w artykule zamieszczonym w „Wiadomości Archeologicznych”. Na stanowiskach badanych przez L. Dudrewicza archeolodzy pojawili się jeszcze trzykrotnie – w 1898, 1934 i 1940 r.¹³ Szerzej o znalezisku pisał J. Stulczewski na łamach „Biuletynu Szadkowskiego”¹⁴.

Położenie terytorialno-administracyjne

Teren, na którym położona jest współczesna wieś Boczki, w czasach pierwszych Piastów (XI–XII w.) należał do Kasztelanii Sieradzkiej (jej północnej części). W XIII w. kasztelanie zastąpiono powiatami. Początkowo pełniły one przede wszystkim funkcje sądownicze, a z czasem także administracyjne i gospodarczo-skarbowe. W XIV w. powstały starostwa grodowe. Sieradzkie starostwo grodowe składało się z czterech kluczy: piotrkowskiego, sieradzkiego, szadkowskiego i tuszyńskiego¹⁵, a teren Boczek znajdował się w powiecie szadkowskim.

Duże zmiany administracyjne zaszły po II rozbiorze Polski. Boczki znalazły się wówczas na terenie tzw. Prus Południowych. W 1796 r. (po wprowadzonym przez władze pruskie nowego podziału administracyjnego na tzw. departamenty) teren, na którym położone były Boczki został włączony do departamentu kaliskiego. Po powstaniu styczniowym i likwidacji powiatu szadkowskiego w 1867 r. Boczki weszły w skład powiatu sieradzkiego.

Powstanie styczniowe

Boczki pojawiają się we wspomnieniach Józefa Oksińskiego, dowódcy oddziału powstańców działającego na ziemi sieradzkiej. Pisał on:

3 lutego o godz. 11-ej wieczór wskutek naciągania sił moskiewskich pod gen. Bremer, znacznie przewyższających siły powstańcze, marsz z Uniejowa przez Boczki, Grocholice, Truskawiec, Bałdrzychów, kolonię Feliksów, Małyń, Przyrownicę, Rzepiszew do Szadku; następnie po parogodzinym odpoczynku marsz przez

¹¹ Tamże, s. 96.

¹² Leon Dudrewicz (ur. 20 lutego 1839 r. w Warszawie, zm. 11 maja 1905 r. tamże), doktor medycyny, lekarz pediatra, pracował naukowo, a jego zainteresowania koncentrowały się wokół problematyki antropologii i prehistorii.

¹³ Według relacji mieszkańców Boczek dawniej w latach 50. XX w. często się zdarzało, że rólnicy podczas prac polowych wyorywali skorupy naczyń glinianych, uszkodzonych, ale niekiedy były również wydobywane w całości. Na obszarze Boczki-Gosiowa i okolicznych polach na głębokości ok. 50 cm, według tych samych relacji, ma pojawiać się „bruk” ułożony z równej wielkości kamieni.

¹⁴ J. Stulczewski, *Cmentarzysko ciałopalne w Sikucinie w badaniach Leona Dudrewicza*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12, s. 203–207.

¹⁵ W pewnych okresach występuje odrębnie dzierżawa warcka, w innych zaliczana do klucza sieradzkiego.

Szadkowice, Wołę Wojślawską, Suchoczas, Janiszewice do Zduńskiej Woli, gdzie chwilowo spocząwszy – furmankami przez Poręby, kolonię Ogródziska, Świerzyny, Zapolice, Branice, Ligotę Kalinowską i Podgórze do Widawy. Tym sposobem zrobiwszy w przeciągu 36 godzin marsz jedenastomilowy odbilem się z rejonu wojsk moskiewskich wyszłych z Kalisza i Łęczycy¹⁶. [...] w dniu 31 XII 1863 r. powstańczy oddział dowodzony przez płka Franciszka Kopernickiego (1824–1892) stoczył tu niepomysłną walkę, tracąc 9 zabitych i 9 wziętych do niewoli [...]’¹⁷.

Do oddziałów powstańczych walczących w Miedźnie, Szadkowicach, Boczkach koło Szadku przedzierali się rzemieślnicy, inteligenci, uczniowie. [...] Po wybuchu powstania w 1863 r. szesnastoletni Marceli wraz ze starszym bratem Adamem i najbliższymi kolegami przyłączył się do oddziałów Józefa Oksińskiego, organizatora powstania w Kaliskim i Sieradzkim, działającego także w lasach rossoszyckich w pobliżu domu Nenckich¹⁸.

I wojna światowa

Teren, na którym położone są Boczki znalazł się w strefie walk prowadzonych w okresie I wojny światowej. „Operację Łódzką” rozpoczęło 11 listopada 1914 r. uderzenie niemieckie pod Włocławkiem. Korpus jazdy gen. Formmela przekroczył Wartę 16 listopada i zmusił do odwrotu kawalerię rosyjską. Za nim przemieszczała się piechota z korpusu Poznań. Osią działań stały się drogi: Warta – Szadek oraz Sieradz – Zduńska Wola. Ciężkie walki pozycyjne w okolicy Szadku trwały do końca listopada – front przebiegał wzdłuż linii Widawa – Zduńska Wola – Szadek, a następnie łukiem w okolicy Łobudziec do Lutomińska. Tereny na wschód od Szadku wciąż znajdowały się w rękach Rosjan. Dopiero kolejne uderzenie Niemców 1 grudnia w rejonie Szadku i Łasku przesunęło Rosjan poza linię Lutomińsk – Chechło – Dłutów. Ziemie zajęte przez Niemców zostały pod ich okupacją do końca wojny. Z podległej im części byłego Królestwa Polskiego okupanci z utworzyli w 1915 r. Generalne Gubernatorstwo Warszawskie.

Po walkach pozostały widoczne ślady w postaci rowów i umocnień oraz cmentarzy i mogił wojskowych. Jeden z takich cmentarzy położony był na wschód od wsi Boczki, w lesie, po prawej stronie drogi do Szadku. Była to mogiła zbiorowa 26 żołnierzy niemieckich, poległych w listopadzie 1914 r. Z planu znajdującego się w Archiwum Państwowym w Sieradzu wynika, że mogiła ta miała 11 m długości i 3,5 m szerokości, a wydzielona jedna główna kwatery miała wymiary 8,5 × 2 m. Wydobycie podczas ekshumacji szczątki przeniesiono na cmentarze do Lasu Szadkowskiego lub Szadkowic¹⁹.

¹⁶ M. Zajączkowski (red.), *Józefa Oksińskiego wspomnienia z powstania polskiego 1863/64 roku*, Łódź 1959, s. 384.

¹⁷ A. Ruszkowski, *Uwagi do książki T. Swata „Mogiły poległych z okresu Powstania Styczniowego 1863–1864 na ziemiach polskich”*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2005, nr 4, s. 28.

¹⁸ A. Szwajcerowa, *Marceli Nencki*, Warszawa 1977, s. 12.

¹⁹ K. Milewska, *Cmentarze z okresu I wojny światowej na terenie gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 167.

II wojna światowa

Ziemia Sieradzka, a wraz z nią Boczki, znajdowały się kilkadziesiąt kilometrów od granicy i od pierwszych dni wojny były bezpośrednio narażone na jej skutki. Wielu mieszkańców wsi już na początku działań mobilizacyjnych otrzymało karty mobilizacyjne. W okresie żniw często w gospodarstwach zostawały same kobiety z dziećmi²⁰.

3 września o godz. 3.45 po południu w kierunku Warty wyruszył 20 pułk ułanów płk. dypl. Andrzeja Kunachowicza z 1 baterią 13 d.a.k., kpt. Antoniego Lewandowskiego. Na odcinku Kotliny – Boczki silny nalot kilkunastu bombowców zaskoczył kolumnę – oddział poniósł duże straty i na kilka godzin został rozproszony.

4 września rano płk Stefan Hanka-Kulesza przeszedł całością swych sił na lewy brzeg Warty, pozostawiając na jej prawym brzegu 6 pułk strzelców konnych pod dowództwem ppłk. dypl. Stefana Mossora²¹. Po dniu walk brygada wycofała się na swoje miejsca wyczekiwania w okolicach Szadku, przechodząc przez Boczki (od strony Nowych Boczek i Kobyli Chmielowej). 6 września 1939 r. do Boczek wkroczyli pierwsi żołnierze niemieccy²².

W okresie II wojny światowej Boczki znalazły się na terenie utworzonego przez Niemców tzw. Kraju Warty – wieś miała niemieckiego zarządcę, który rezydował w dworze. Pod koniec wojny w okolicy Boczek Niemcy przystąpili do budowy okopów i umocnień ziemnych – wykopano szeroki rów przeciwczołgowy ciągnący się od Laskowca przez Reduchów, Boczki Gosiów do szosy i dalej równoległe do drogi boczkowskiej, aż do zakola rzeki w Kobyli Chmielowej. Przygotowano kilka linii okopów na wysokości dworu na wzgórzach w „pańskim lesie”, pomiędzy Boczkami i Sikucinem (na wysokości zakrętu na drodze Szadek – Warta). W Gosiowie, w lasu, ustawiono armaty. Ślady tych umocnień pozostały widoczne do dzisiaj.

Jednym z niemieckich punktów obrony był posterunek drogowy we wsi Boczki na drodze łączącej Boczki Stare z Nowymi. Tam rozegrały się najbar-

---

²⁰ Według relacji mieszkańców Boczek po wybuchu wojny kilka razy dziennie można było zobaczyć przelatujące nad wsią samoloty. Droga Szadek – Warta, w stronę Sieradza, poruszały się kolumny wojskowe – wozy wiozły zaopatrzenie na front. Relacje te mówią, że najprawdopodobniej już 2 września pojawiły się grupy uciekinierów z okolic Wielunia i Sieradza, fala uchodźców stopniowo narastała, zaczęły też pojawiać się wędrujące w nieładzie kolumny wojskowe i pojedynczy żołnierze. Nad drogą nisko latały niemieckie samoloty. 3 września w Rossoszycy zbombardowane zostały tabory dowodzonego przez pułkownika Wincentego Kurka 28. pułku piechoty (poległo czterech żołnierzy i kilku cywilów), w którym służyło kilku mieszkańców Boczek. Pułk ten zajmował pozycje nad Wartą, na odcinku Kamionacz – Włyń – Dzierżazna – Glinno, kilkanaście kilometrów od Boczek. W tym samym czasie (3 września) drogą Szadek – Warta, przebijając się przez rosnącą falę uchodźców, maszerowała na linię obronną nad Wartą Kresowa Brygada Kawalerii pod dowództwem pułkownika Hanki-Kuleszy.

²¹ A. Zawilski, *Bitwy polskiego Września*, Łódź 1989, s. 217–219.

²² Zgodnie z relacjami mieszkańców Boczek 5 września wieczorem i nocą w stronę Szadku pojedynczo lub w kilkusobowych grupach szli zmęczeni, przybici porażką polscy żołnierze, a wśród nich mieszkańcy okolicznych wsi.

dziej krwawe sceny: [...] *Rosjanie z trzech stron otoczyli Niemców. Rozgorzała ostra walka. Rosjanie nie brali jeńców. Wszyscy niemieccy żołnierze zostali zabici. Podobny los spotkał podążającą z wojskiem ludność cywilną*²³.

Po zajęciu Łodzi przez wojska radzieckie, przez Szadek do Warty wycofało się 30 niemieckich czołgów. Lotnictwo gen. Romana Rudenki wykryło marsz w kierunku Warty pięciu niemieckich dywizji piechoty. Rosyjskie bombowce, współdziałając z myśliwcami, niszczyły wycofujące się jednostki nieprzyjaciela²⁴.

20 stycznia 1945 r. oddziały 9 i 11 Korpusów Pancernych i 7 Korpusu Kawalerii opanowały Rzeczycę i Szadek, a w godzinach wieczornych doszły do Warty w rejonie Pęczniew – Dzierżazna i na wschód od Sieradza.

Efektom tych działań wojennych były ogromne straty wśród uciekinierów niemieckich, których ciała układano w rowach przydrożnych, głównie w pobliżu skrzyżowania drogi boczkowskiej z drogą Szadek – Warta, gdzie było najwięcej zabitych. Później zwłoki przewieziono do opuszczonych okopów przy drodze między Boczkami a Reduchowem i tam je pochowano²⁵. Gdy w latach 2000–2004 na zlecenie Fundacji Polsko-Niemieckiej „Pamięć” podjęto inwentaryzację nieznanymi miejsc pochówku i ekshumacje pochowanych ciał, dzięki pomocy mieszkańców Boczek zlokalizowano także masowy grób w pobliżu Boczek (obecnie jest to działka nr 446/5). Ekshumowano około 160 ciał, wydobyto resztki umundurowania i uzbrojenia oraz wiele cywilnych drobiazgów. Ekshumowano również pojedyncze groby przy drodze do Warty, na wysokości Lipin i Rossoszycy, skąd ciała osób cywilnych przeniesiono na cmentarz w Rossoszycy²⁶.

O wydarzeniach z czasów II wojny światowej przypominały wykorzystywane przez wielu gospodarzy boczkowskich elementy wyposażenia wojskowego – osadzone na trzonkach hełmy służące jako wybieracze do gnojowicy, pasy

---

²³ J. Daszyńska, *Wojenne wspomnienie – Boczki, styczeń 1945*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11, s. 174–175. Mieszkańcy Boczek wspominają mieszkającego we wsi na tzw. Gosiowie Wacława Makowskiego, który wraz z dwoma innymi chciał zlikwidować niemieckiego zarządcę wsi, gdy ten uciekał przed zbliżającym się wojskiem radzieckim. Ów jednak zorientował się i z ukrycia serią z pistoletu maszynowego postrzelił wszystkich trzech. W wyniku odniesionych ran Makowski do końca życia miał kłopoty z nogami.

²⁴ *Sowietskije Wojenno-wozduusznyje sily w Wielikoj Oticieczestwiennoj wojnie 1941–1945 gg*, Wojenizdat, Moskwa 1968, s. 226.

²⁵ Według relacji mieszkańców Boczek Niemcy, zarówno wojsko, jak i ludność cywilna, nieprzerwanie dzień i noc uciekali drogą na Wartę. Rowy były pełne porzuconych rzeczy oraz zepsutych pojazdów. Ucieczkę utrudniało zimno i padający śnieg, a gdy malało zachmurzenie, radzieckie samoloty, lecąc wzdłuż drogi, zrzucały bomby i strzelały do uciekających z karabinów maszynowych. Po każdym ataku usuwano z drogi uszkodzone pojazdy i trupy.

²⁶ W Boczkach i okolicach żywa jest też opowieść o tym, jak w zwałach trupów przy drodze znaleziono żywe niemowlę niemieckie, dziewczynkę, którą wziął na wychowanie jeden z mieszkańców pobliskiego Mogilna (mieszkała tam do śmierci). Zgodnie z relacjami mieszkańców Boczek wielu młodych niemieckich żołnierzy, najprawdopodobniej rozstrzelanych przez Rosjan, zostało pochowanych w lesie za płotem cmentarza, gdyż nie było zgody miejscowej ludności na pochowanie ich na cmentarzu. Dopiero na początku lat 80. XX w. powiększono cmentarz o teren, na którym pochowani byli niemieccy żołnierze, jednak bez żadnego jego oznaczenia.

wojskowe i rzemienie do uprzęży, a także narzędzia w przydomowych warsztatach. Jeszcze kilka lat po wojnie nad Pichną można było zobaczyć na wysokości obecnego sklepu wrak niemieckiego czołgu.

Wieś Boczki w rejestrach historycznych²⁷

Zajązkowski

Boczki-N – pow. poddębicki lub sieradzki 1) 1386 T. Sir. I f. 9: Boczky – Andreas de B. 2) 1392 T. Sir. I f. 36; Hube, Zbiór Sier. 66: Boczky – Mathias de B. 3) 1399 T. Sir. II f. 80: Boczki – hereditas. Stanislaus Pella z Biernacie w sporze o B. 4a) XVI w. Ł. I, 344, 357: Boczky, Boczki – villa, par. Uniejów, dek. i arch. uniejowski. Ł. I 369–370: Boczky – curia militaris w par. Niewiesz, wś w par. jw. 4b) XVI w. Ł. I, 388–389, 442: Boczky – villa, par. Rososzycza, dek. i arch. jw. 5a) 1511–1518 P. 189: Boczki – par. Uniejów, pow. szadkowski, woj. sieradzkie. 1552–1553 P. 232: Boczky – wł. szl., jw. 5b) 1511–1518 P. 188: Boczki – wł. szl., par. Rososzycza, pow. i woj. jw. 1552–1553 P. 230: Boczky – jw. 6a) XIX w. SG XV/I, 175: Boczki-wś, par. Uniejów, gm. Niewiesz, pow. turecki. 6b) XIX w. SG I, 271: Boczki – par. Rososzycza, gm. Szadek, pow. sieradzki. Uwagi: Nazwę B. zapisu 1392 r. można odnieść do jednej z dwu miejscowości tej nazwy: w par. Uniejów, względnie w par. Rososzycza. Ze względu na to, że we wspomnianym zapisie występuje obok Macieja z B. Michał z Lipnicy (v.), która jest położona także w par. uniejowskiej, oraz Dasz i Jan z Biernacie (v.), leżących w par. Niewiesz, można przypuścić, że chodzi tu raczej o B. koło Uniejowa. Podobnie zapisę z 1399 r. można odnieść do 6. w par. Uniejów, natomiast odnośnie do B. z 1386 r. trudno się wypowiedzieć.

Taryfa Podymnego 1775 r. (do Boczek koło Szadku)

Boczki, wieś, woj. sieradzkie, powiat szadkowski, własność szlachecka, 13 dymów.

Czajkowski 1783–1784 r.

Boczki, parafia rososzycza (rossoszycza), dekanat lutomirski (lutomierski), diecezja gnieźnieńska, województwo sieradzkie, powiat szadkowski, własność: Stamirowski.

Tabela miast, wsi, osad Królestwa Polskiego 1827 r.

Boczki, województwo Kaliskie, obwód Sieradzki, powiat Szadkowski, parafia Szadek, własność prywatna. Ilość domów 3, ludność 19, odległość od miasta obwodowego 2.

Słownik Geograficzny

Boczki, wś, pow. sieradzki, gm. Szadek, par. Rososzycza, odległa od Sieradza wiorst 18, rozległości ogólnej mórg 1257, z tego w posiadaniu dworu m. 1106, włościan m. 151; ludności 301 wyz. katolickiego. Młyn wodny z produkcją 650 korcy mąki. Por. Kobyla Chmielowa.

Spis 1925

Boczki, wś i folw., pow. sieradzki, gm. Szadek. Budynki z przeznaczeniem mieszkalne wś 24, folw. 5. Ludność ogółem: wś 182, folw. 131. Mężczyzn wś 97, folw. 58, kobiet wś 85, folw. 73. Ludność wyznania rzymsko-katolickiego wś 182, folw. 131. Podano narodowość: polską wś 182, folw. 131.

²⁷ Informacje pochodzą ze strony Piotra Tameczki o sieradzkich wsiach: Boczki, <http://sieradzkiewsie.blogspot.com> [dostęp 12.10.2016].

Spis 1925

Boczki Nowe, wś, pow. sieradzki, gm. Szadek. Budynek z przeznaczeniem mieszkalne 8. Ludność ogółem: 81. Mężczyzn 39, kobiet 42. Ludność wyznania rzymsko-katolickiego 81. Podano narodowość: polską 81.

Więć Boczki w starych gazetach„Dziennik Łódzki” 1885, nr 227

W dobrach Boczki pod Szadkiem, jest do nabycia 10,000 kóp brzeziny młodej, do zagajenia nieużytków i 4000 starszej do sadzenia nad drogami. Bliższa wiadomość w administracji dóbr Boczki przez Szadek, lub u W-go Hipolita Nenciego w Łodzi.

„Kaliszanin” 1886, nr 62

= Kupno i sprzedaż majątków ziemskich. Niedawno donosiliśmy o zbyt często powtarzających się w naszej okolicy, przymusowych sprzedażach majątków ziemskich i o niesłychanie niskich cenach, za jakie nabywają je wierzyciele hipoteczni. Potwierdzenie tej naszej wiadomości stanowi niedawny fakt sprzedaży w sieradzkim majątku Kobyła - Chmielowa z folwarkiem Boczki, rozległości 33 włók, a w tem łąk 101, lasu 139 i zagaju 115 mórg. Majątek ten sprzedano za 23,002 rs. Charakterystycznym jest to, iż długów oiężyło na nim 98,891 rs. a jeszcze w roku zeszłym dawano zań 90,000 rs.

„Gazeta Świąteczna” 1891, nr 535

Rozkup majątków. Część majątku Boczkowa, w pow. Sieradzkim gub. Kaliskiej, licząca 18 i pół włók ziemi, została sprzedana przez p. Jana Wężyka trzem gromadom włościan, złożonym z 77 osób, za 38 500 rubli. Włościanie na opłacenie tej sumy zaciągnęli pożyczkę z banku włościańskiego.

„Gazeta Kaliska” 1897, nr 68

Ś.p. Franciszek Modrzejewski, b. patron byłego trybunału cywilnego w Kaliszu, w sędziwym wieku zakończył życie w dniu 23 b.m. w Boczkach, pod Szadkiem, majątku zięcia swego, sędziego Nęckiego. Zmarły był jednym z ostatnich przedstawicieli tego starego, należącego już do przeszłości pokolenia naszej palestry, zanim weszła do niej młodsza, dziś także już siwiejąca generacja prawników z szkoły głównej. Do służby sądowej wszedł, jako aplikant kancelaryjny jeszcze w r. 1829; patronem trybunału w Kaliszu został w r. 1842. Stanowisko swe zawdzięczał własnej usilnej pracy. Cieszył się w szerokich kołach rozległą praktyką i powszechnem zaufaniem, na które niewątpliwie zasłużył, jako człowiek nieskazitelnego charakteru i wielkiej prawości. W stosunkach koleżeńskich był wzorowym, jak zresztą wszyscy juryści starego autoramentu, w postępowaniu z ludźmi ujawniał zawsze wielki takt, uprzejmość i słodczy charakter. Danem mu było żyć w dobrych czasach naszej palestry, gdy jeszcze żadne siły nie podkopywały moralnie i materialnie adwokatury, więc dzięki uczciwej pracy, potrafił zebrać dość znaczne mienie i zapewnić przyszłość licznej rodzinie. W r. 1876 opuścił wraz z wielu starszemi służbę sądową i przeszedł w stan dobrze zasłużonego spoczynku. W pierwszych latach istnienia Towarzystwa Kredytowego Miejskiego w Kaliszu powołany został przez współobywateli na stanowisko członka Komitetu. Złożył je, opuszczając przed kilku laty Kalisz, w którym tyle lat uczciwie pracował i w którym pozostawił

poza sobą jak najlepszą pamięć prawego i zacnego człowieka. Pogrzeb odbył się w Rososzycy w dniu 27 b.m.

„Tydzień Piotrkowski” 1901, nr 42

— Świat naukowy polski poniósł dotkliwą stratę przez śmierć d-ra Marceliego Nęckiego. Zmarły był jednym z najwybitniejszych chemików współczesnych i jednym z najpierwszych uczonych współczesnych. Urodzony w 1847 r. w Boczkach, w sieradzkim, w r. 1864 ukończył gimnazjum piotrkowskie, a następnie studiował filologię w akademii krakowskiej, na uniwersytecie w Jenie i w Berlinie. Następnie przeniósł się na medycynę i ukończył ją ze stopniem doktora w 1870 r., poczem z całym zapałem począł studyjować chemię. Zmarł w 54 roku życia, jako kierownik pracowni chemicznej w instytucie medycyny doświadczalnej w Petersburgu. S. p. Marcele Nęcki był stryjem p. K. Nęckiego, dyrektora tutejszej gazowni.

„Gazeta Świąteczna” 1901, nr 1085

† Marcele Nęcki. W poniedziałek 14-go października rozeszła się szybko po świecie żałobna a niespodziana wiadomość o śmierci Marceliego Nęckiego. Był to rodak nasz, a wielki uczony i badacz. Chyba wszyscy na świecie, oddający się dziś wyższej i głębszej nauce, wiedzieli coś o nim, o jego pracach, i o znaczeniu tych prac. Badał on, dochodził tego, jaki jest związek między ciałem a życiem, jaki jest skład wewnętrzny ciał żyjących, cząsteczek tych ciał, i jakie zachodzą w nich przemiany przy czynnościach życiowych; dociekał też przytem tego, jaka jest istotna różnica między ciałem żyjącem a martwym, za życia i po śmierci. W badaniach swych, których przebieg i wyniki ogłaszał zwykle drukiem, doszedł do wielu odkryć, posunął cokolwiek na przód wiedzę o życiu, a mianowicie naukę chemji ciał żyjących, i wskazał drogę, po której zaczęło iść za jego przykładem wielu uczonych badaczy. Marcele Nęcki żył zaledwo lat 54, a od lat 80 znano go w świecie nauki. Urodził się roku 1847 w folwarku Boczkach, parafji Rososzy pod Szadkiem w powiecie sieradzkim, w dzisiejszej gub. kaliskiej. Nauki gimnazjalne odbył w mieście Piotrkowie. Potem na nauki wyższe pojechał do Krakowa i wstąpił tam do akademji Jagiellońskiej na wydział filozoficzny. Kształcąc się jednak i rozmyślając zapragnął czego innego. Oto przeniósłszy się do uniwersytetu w Jenie, w Niemczech, oddał się naukom lekarskim, a mając lat 23 wyszedł już na uczonego lekarza, „doktora medycyny”. Nie zamierzał jednak nigdy zajmować się leczeniem, tylko oddał się badaniom naukowym. Lat 20 pracował w Szwajcarji, będąc profesorem przy uniwersytecie w Bernie i przewodnicząc młodzieży sposobiącej się nauczonych lekarzy. Ponieważ słynął w świecie i był bardzo ceniony, więc przed laty dziewięciu wezwano go do Petersburga na kierownika pracowni chemicznej w zakładzie naukowym do badań lekarskich. Tam też, na tem stanowisku, umarł. Świat utracił w nim jednego z największych dziś

uczonych, badaczy, a my w dodatku utraciliśmy człowieka, który był naszą chlubą. *) – p.g.ś. *) Prawdziwie polskie i dobrze po polsku brzmiące nazwisko Nęc-ki, weszło w zwyczaj drogą obcej pisowni i łacińskich dokumentów przekręcać tak, że aż dziwnie dla oka wygląda, niemile ucho razi, i nieraz wywołuje pytanie, jakiego pochodzenia może był człowiek o nazwisku „Nencki”. Dlatego woleliśmy od tego niedobrego acz utartego zwyczaju odstąpić i pisać to nazwisko jak przystało, po polsku, jak pierwiastek jego wskazuje, i jak ono istotnie brzmi i brzmieć powinno.

„Gazeta Kaliska” 1902, nr 45

Administracja dom. Boczki (przez Szadek) ma do sprzedania 150 sążni torfu na opał pod Wartą i 500 sążni pod Zduńską Wolą.

„Gazeta Kaliska” 1902, nr 91

Do sprzedania 60 funt. nasienia sosnowego po rb. 1 kop. 25 za funt. w dom. Boczki, poczta Szadek.

„Gazeta Kaliska” 1904, nr 149

Dr. med. Leon Nencki. (Wspomnienie pośmiertne). Szkoła Główna warszawska, przez stosunkowo niedługi czas swego istnienia, wydała plon nader obfity. Najściślejsi potentaci wiedzy ostatnich czasów, to przeważnie wychowawcy b. Szkoły Główniej, do liczby których należał i dr. med. Leon Nencki, zmarły w Warszawie w dniu 22 maja. Urodzony w 1848 roku w dziedzicznej wsi Boczki, pochodził w rodziny, starającej się dać dzieciom możliwe wykształcenie naukowe. Pomimo wczesnej śmierci ojca (a wkrótce i matki), pięciu pozostałych synów kończy gimnazja w Piotrkowie i Kaliszu, a następnie dwóch starszych Szkołę Główną a pozostali uniwersytetu w Jenie, Karlsruhe i Berlinie. Nie mała w tem była zasługa najstarszego brata, który po ukończeniu wydziału prawa i administracji, osiadł w rodzinnych Boczkach, dostarczając braciom potrzebne w kształceniu się fundusze. Zmarły dr. Leon Nencki, po zamknięciu Szkoły głównej, pozostawał czas pewien w uniwersytecie warszawskim. W 1871 roku udał się do Dorpatu, gdzie przez rok sprawował obowiązki asystenta w klinice chorób wewnętrznych. Dwa lata następne pracował w Berlinie, wspólnie z bratem prof. Marcelim Nenckim, nad chemją fizjologiczną. W 1873 r. zdał egzamin tamże, otrzymawszy prawo wykonywania sztuki lekarskiej. W Szwajcarii broni rozprawy pod tyt.: „Ueber des Verhalten einiger aromatischer Verbindungen in Thierkörper” i otrzymuje stopień doktora medycyny. W 1874 r. w Wiedniu zajmował się w pracowni fizjologicznej prof. Brauna i Spätha. W Monachjum doskonalił się w higienie pod przewodnictwem dr. Pettenkofera. W 1875 r. w Paryżu, pod kierunkiem słynnego Kl. Bernarda, zgłębia choroby narządów moczowych, a w 1876 r. w Londynie temż chorobami zajmuje się w klinice znakomitego Thompsona. Gdy w r. 1877 powrócił do kraju, uniwersytet warszawski potwierdza mu dyplom, otrzymany zagranicą. Osiadłszy w Warszawie, oddaje się pracom nad chemją, do których miał pociąg największy. W 1881 r. mianowano go dyrektorem pracowni chemicznej i bakteriologicznej szpitali warszawskich, a następnie i ordynatorem szpitala św. Ducha. W 1880 r. zostaje członkiem czynnym Tow. lekars. warszaw., zasilając

pracami stale „Gazetę lekarską”, będąc i współwydawcą tego pisma. W 1892 r. miewa odczyty z zakresu bakterjologii. Działalność jego na polu higieny nagrodzoną była medalami i dyplomami na wystawach higienicznych: w Krakowie 1885 r., we Lwowie 1888 r. i w Wenecji 1894 r. W r. 1895 otrzymuje dyplomy na członka honorowego w Wiedniu i Brukseli, w r. 1892 przeznaczony zostaje do komisji Instytutu medycyny doświadczalnej w Petersburgu, dla zbadania istoty cholery. Gdy w r. 1897 założono w Warszawie Towarzystwo higieniczne, Nencki został wybrany wiceprezesem. Z zakresu chemii lekarskiej zmarły ogłosił kilkadziesiąt prac, tak w „Gazecie lekarskiej”, „Zdrowiu”, jak i w „Pamiętniku Tow. lekarskiego warszawskiego”, w „Archives slaves des Biologie”, „Berliner klinische Wochenschrift”, „Müncher klin. Woch.”, „Semaine medicale de Paris” i innych. Z wielu prac przytaczamy kilka: „Tableau graphique indiquant la composition physiologique de l'alimentation normale, et de l'alimentation des malades etc.”, „O żywieniu i pokarmach”, „Wyjąłowanie mleka i sztuczne karmienie niemowląt”, po rosyjsku wydał: „Projekt regulaminu żywienia w szpitalach warszawskich”. Nad grobem zmarłego w d. 25 maja w Warszawie profesorowie Nusbaum i Bogucki wygłosili mowy podnosząc obok prac naukowych koleżeńską uczynność, wyjątkową dobroć serca, prawość i zacność charakteru zmarłego. Majątek jaki pozostawił, wywdzięczając się bratu Adamowi, zapisał przeważnie dla dwóch jego synów, wszystkie dzieła treści naukowej, instytutowi nauk ścisłych imienia prof. Marcelego Nenckiego.

„Gazeta Kaliska” 1907, nr 186

W Boczku pow. sieradzkiego zmarł ś.p. Adam Nencki, sędzia gminny, obywatel ziemski, brat zmarłego znakomitego uczonego.

„Gazeta Kaliska” 1907, nr 186

Ś.P. ADAM NENCKI magister pr. i adm., obywatel ziemski, długoletni sędzia gminny, opatrzony św. Sakramentami, po długich i ciężkich cierpieniach, zmarł w Boczku, w ziemi Kaliskiej, d. 9 sierpnia 1907 r., przeżywszy lat 63. Wyprowadzenie zwłok nastąpi d. 12 sierpnia o g. 4ej po południu ze wsi Boczek do kościoła parafjalnego w Rossoszycy. W dniu następnym, t.j. we wtorek, o g. 10 rano odbędzie się nabożeństwo żałobne i złożenie zwłok do grobów rodzinnych na cmentarzu miejscowym. Na smutne te obrzędy pozostała rodzina zaprasza krewnych, przyjaciół i znajomych. Osobne zaproszenia rozsyłane nie będą. Boczek, poczta Szadek, d. 9 sierpnia 1907 r.

„Gazeta Kaliska” 1907, nr 244

Długowieczność. We wsi Boczek, pow. sieradzkiego, w d. 15 b.m. zmarł Melchior Górski, porządkowy dworski, przeżywszy lat 103. Ś.p. Górski przez całe swe życie służył w Boczku, gdzie do dzisiejszego dnia służy również czwarte pokolenie tej rodziny. Zmarły do ostatniej chwili życia odznaczał się przytomnością umysłu i chodził pieszo co niedziela do kościoła odległego o wiorst cztery.

„Ziemia Sieradzka” 1920, maj

Do wydzierżawienia
— Ogród owocowy —
 w Boczkach przez Szadek.

„Ziemia Sieradzka” 1923, grudzień

* **Parafia Rossoszyc.** Napad bandytów w Boczkach gminy Szadek. Dnia 10 grudnia o godzinie szóstej wieczorem napadło trzech bandytów z rewolwerami na sklepowego Ciopluchę, i zabrali pieniądze i towary jakie posiadał. Dnia natychmiast znać o wypadku policji w Rossoszycy, a dzielna i energiczna policja tutejsza poszła za śladami do Zdunskiej Woli i tam wszyscy trzej bandyci zostali schwytani i odstawieni do więzienia w Sieradzu. Bandyci owi nazywają się Kaczmarek, Korona i drugi Korona brat stryjeńczy, którzy chodzili po wsiach ze smarowidłem i odwa, aby potem mogli napadać. Ci trzej bandyci przyznali się również do innych napadów.

Niechaj lędzkie przestrożą ten smutny fakt dla wszystkich mieszkańców wiosek w przyjmowaniu różnych przekupniów i łazogów. Od każdego przechodnia obcego należy żądać legitymacji od władzy państwowej i zaświadczenia od miejscowego proboszcza. Niemających legitymacji nie należy wpuszczać do domów.

„Ziemia Sieradzka” 1930, październik

W czasie pożaru wypadku z ludźmi żadnego nie było. Jak ustalono drogą przeprowadzonego dochodzenia to pożar powstał skutkiem zapalenia torfu pod szopą przez 5 cio letnią córkę poszkodowanego Przybylskiego, która pozostawiona była sama w domu bez żadnej opieki.

Majątek Boczki i jego właściciele

Jan Tarnowski – szlachcic z Boczek (przypuszczalnie dziedzic).

Wincenty Tarnowski z Boczaków – w zachowanych księgach województwa sieradzkiego z XV w. występuje z tytułem *subiudex terre Siradiensis generalis* (jako jego zastępca aż do początku 1444 r. wzmiankowany jest Mikołaj z Grabna). Możliwe, że Wincenty był wyznaczony przez Wojciecha Malskiego, zastępcę króla w Wielkopolsce. Żył do 1468 r., zasiadając na Boczkach jako komornik wojewody i sędziego²⁸.

²⁸ J. Bierniak, A. Szymczakowa, *Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, t. II, Warszawa 1985, s. 119–120.

W poł. XVI w. Boczki oraz Sikucin, Kotliny, Kotlinki, Raduchów i Kobyla Chmielowa należały do Żernickich, a w poł. XVIII w. właścicielem Boczek był Wojciech Zaręba Tymieniecki.

W 1789 r. działająca na terenie powiatu szadkowskiego komisja pod przewodnictwem Stefana Walewskiego, zbierając dla celów podatkowych dane o przychodach w majątkach Boczki, opisała je następująco:

- *Boczki – 2 części – Wawrzyniec Loga (właściciel) – wykazał dochód 310 zł, dziesięcina 10 zł, wykazane dymy 8.*
- *Boczki – Stanisław Kobyłecki – Posesor – dochód 107 zł, dziesięcina 0, dymów 5.*
- *Kobyla Chmielowa – Wawrzyniec Loga, posesorem był Daniel Stamirowski, dochód 619 zł, dziesięcina 20 zł, dymów 13²⁹.*

Fot. 2. Dwór w Boczkach, początek XX w.

Źródło: „Wiś Ilustrowana” 1913, kwiecień, [za:] P. Tameczka, Boczki, <http://sieradzkiwiesie.blogspot.com> [dostęp: 12.10.2016]

W 1811 r. majątek w Boczkach był w rękach Pawła Biernackiego (1257 mórg ziemi, w tym dworskiej 1106, 301 dusz, młyn wodny z produkcją 650 korców mąki rocznie). W 1831 r. dobra zostały sprzedane przez Józefę ze Zdzienickich 1v. Sulimierską, 2v. Skórzewską. W 1841 r. od spadkobierców Rafała Pstrokońskiego majątek nabył Wilhelm Nencki (pozostawał w rękach tej rodziny do 1945 r.)³⁰. Dwór w Boczkach (w którym w 1847 r. urodził się Marcei Nencki) nie przedstawiał się imponująco – był to niewielki i nieforemny budynek,

²⁹ Dane na podstawie tabeli w artykule: E. Nejman, *Parafie dekanatu szadkowskiego i niektóre z dekanatu lutomińskiego (powiat Szadkowski) w dawnej statystyce*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10, s. 258.

³⁰ E. Nejman, *Majątki*, <http://sieradzkiwiesie.blogspot.com/search/label/Gmina%20Szadek> [dostęp 12.10.2016]

otoczony rozległym zdziczałym parkiem, przed domem znajdował się szeroki podjazd i placyk do modnej w XIX w. gry w krokieta³¹. W 1912 r. wieś, folwark i osada liczyły 1257 mórg.

W początkach lat 20. XX w. Adam i Marceli Nenccy, właściciele dworu w Boczkach, posiadali 365 ha³². Po śmierci Adama Nenckiego w 1925 r. majątkiem zarządzała wdowa po nim, Alina Nencka (pod jej opieką pozostawała dwójka małoletnich dzieci – Barbara i Adam). Do majątku należał las o powierzchni 67,96 ha (w 1928 r. bez planu urzędzenia gospodarstwa leśnego ani programu gospodarczego). W 1931 r. pięć domów wchodziło w skład zabudowań folwarcznych. Do dzisiaj zachowały się niektóre chlewnie i spichlerz. Przyjęte przez Sejm RP 28 grudnia 1925 r. zasady reformy rolnej pozwalały właścicielom majątków ziemskich na posiadanie do 180 ha bez lasów i wód. Podjęta w 1929 r. parcelacja, oprócz majątków w Wilamowie, Rzepiszewie i Reduchowie, objęła także majątek w Boczkach³³.

Fot. 3. Dwór w Boczkach – stan obecny

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Związek Strzelecki w Boczkach

Po I wojnie światowej powstał w Polsce – zraszający głównie wiejską i rzemieślniczą młodzież – Związek Strzelecki (nawiązujący do tradycji Związku Strzeleckiego z lat 1910–1914). Podlegał Ministerstwu Spraw Wojskowych i prowadził działalność ukierunkowaną na wychowanie fizyczne i przysposobienie wojskowe.

Związek Strzelecki w Boczkach, nazywany powszechnie „Strzelcem”, powstał ok. 1930 r. Jego założycielem był nauczyciel miejscowej szkoły, por. rez. Michał Karski (stanowisko komendanta związku piastował do czasu przeniesienia do innej miejscowości w 1934 r.). Później stanowisko komendanta związku w Boczkach objął kpr. rez. Józef Bogusiak, inspektorem przez cały czas

³¹ A. Szejczerowa, *Marceli Nencki*, Warszawa 1977, s. 12.

³² *Księga adresowa Polski dla handlu, przemysłu, rzemiosła i rolnictwa 1926/1927. Annuaire de la Pologne*, Warszawa 1926/1927, s. 134.

³³ D. Klemantowicz, *Większa własność ziemska okolic Szadku w okresie międzywojennym*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 73.

był kpr. rez. Jan Klimecki. Ćwiczenia strzeleckie, często razem ze „Strzelcem” z Rossoszycy, odbywały się na terenie piaszczystych wydm w odległości ok. 1 km od cmentarza w Rossoszycy (tzw. Bemowszczyzny, po wojnie nieużytek ten został zalesiony). Zajęcia szkoleniowe (pogadanki z zakresu zdrowia, gotowania, szycia i omawianie bieżących wydarzeń) prowadzono w świetlicy szkolnej w Boczkach. Organizowano zajęcia sportowe i przedstawienia. Członkami „Strzelca” w Boczkach byli m.in.: Ewa Jabłońska, Feliksa i Józefa Kopczyńskie, Marianna, Petronela i Stefania Kudanowskie, Aurelia i Zenon Nyks, Natalia Olczyk, Anna i Józefa Rychłowskie, Helena Stasiak, Józef Bogusiak, Wojciech Bruździak, Piotr i Stanisław Ciesielscy, Nikodem Jarczak, Jan Klimecki, Józef i Stefan Kopczyńscy, Kazimierz Mikołajczyk, Waław Przygodzki, Stefan Rychłowski oraz Ignacy i Józef Skąpscy³⁴.

Młyny w Boczkach

W okolicy było kilka młynów, a najbardziej znane to te w Zamłyniu i na Babińcu. W Boczkach znajdowały się dwa młyny wodne: jeden dworski przy drodze Szadek – Warta i drugi na końcu wsi, którego właścicielem był Orczykowski. Ten ostatni, funkcjonujący jeszcze w latach 50. XX w., był postawiony na betonowym fundamencie i napędzany kołem dolnym, podsiębiernym (obecnie została po nim tylko podmurówka i resztki grobli). Natomiast młyn w majątku, wykorzystujący turbinę wodną, znacznie wydajniejszą od kół i – co bardzo istotne – nie zamarzającą zimą, zakończył pracę jeszcze przed wybuchem II wojny światowej³⁵.

Młynom wodnym bardzo często towarzyszyły inne formy działalności, takie jak folusze, kaszarnie, olejarnie czy stawy rybne. Olejarnie tłoczące olej z siemienia lnianego i rzepaku, wprawiane w ruch za pomocą kieratu w okresie międzywojennym (i prawdopodobnie także po wojnie), funkcjonowały m.in. w Boczkach, a także w Przyrownicy. Olejarnie te, choć miały charakter gospodarski, świadczyły również usługi dla okolicznej ludności³⁶.

Ochotnicza Straż Pożarna w Boczkach

Tradycje działalności jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej na terenie gminy Szadek sięgają końca XIX w.³⁷ Latem 1964 r. powołano jednostkę Ochotniczej Straży Pożarnej w Boczkach. Sprzęt gaśniczy, na który składały się wiadra, drabiny i bosaki, był przechowywany w pomieszczeniach gospodarczych druhów. W 1968 r. zakupiono motopompę M 400. Druhowie spotykali się w bazie Spółdzielni Kółek Rolniczych, tam też organizowano zabawy. Pieniądze ze sprzedaży biletów oraz fundusze pozyskane z Rady Narodowej w Rossoszycy i Powiatowej Komendy Straży Pożarnej z Sieradza pozwoliły na wybudowanie

³⁴ J. Nogala, *Związek Strzelecki w Boczkach*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1993, nr 2, s. 6.

³⁵ R. Kucharski, M. Lamprecht, *Rozwój młynarstwa w regionie szadzkowskim w XX w. oraz jego obraz współczesny*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6, s. 136.

³⁶ R. Kucharski, M. Lamprecht, *Młynarstwo regionu szadzkowskiego i jego rozwój do I wojny światowej*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5, s. 90.

³⁷ Pierwsza jednostka OSP powstała w Szadku w 1897 r. Zob. I. Pielesiak, *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7, s. 144.

strażnicy, oddanej do użytku w 1974 r. Jednostka w Boczkach, w której działało blisko 40 osób, przeżywała najlepszy okres w latach 70. i 80. XX w. Obiekt OSP, w którym swoją siedzibę miało również Koło Gospodyń Wiejskich, stanowił wówczas centrum życia towarzyskiego sołectwa. W 1982 r. jednostka otrzymała motopompę M 800. Od połowy lat 90. znaczenie jednostki zmalało – szeregi druhów skurczyły się, a strażnica i jej wyposażenie (motopompa) niszczało³⁸.

Kapliczki

Fot. 4. Kapliczka Matki Boskiej Niepokalanej w parku podworskim w Boczkach
Źródło: zdjęcie J. Marszałkowski, 1972

Kapliczka usytuowana na końcu alei grabowej i wpisana do rejestru zabytków. Powstała w 1926 r. z inicjatywy córki właściciela dworu. Figura Matki Boskiej (na policzku ślad po postrzale z okresu II wojny światowej) stoi na postumencie zbudowanym z kamieni polnych.

Fot. 5. Kapliczka Matki Boskiej w Boczkach (a) z 1947 r. i (b) z 2004 r.
Źródło: zdjęcie (a) J. Marszałkowski, 1972 i (b) D. Jędrasiak, 2015

³⁸ P. Drzewiecki, *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11, s. 158.

Kapliczka postawiona na skrzyżowaniu drogi wojewódzkiej Łódź – Sieradz (473) oraz drogi wiodącej przez wieś. Zbudowana z inicjatywy mieszkańców Boczek w 1947 r. dla upamiętnienia ofiar wojny. W 2003 r. uległa całkowitemu zniszczeniu przez samochody biorące udział w wypadku drogowym. Nowa kapliczka wybudowana z datków uczestników wypadku.

Fot. 6. Krzyż przy drodze w Boczkach

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Krzyż powstał w 1934 r., najprawdopodobniej przy tworzeniu nowych podziałów geodezyjnych gruntów i miał wyznaczać granicę pomiędzy poszczególnymi częściami wsi.

Fot. 7. Krzyż „na zakręcie” przed wjazdem do wsi

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Krzyż postawiony w 1960 r. w miejsce drewnianego krzyża, ustawionego najprawdopodobniej w pierwszych latach I wojny światowej, w miejscu pochówku poległych żołnierzy (zgodnie z tradycją poległych chowano na skrzyżowaniach dróg, w miejscach widocznych, dostępnych i wyraźnie oznaczonych)³⁹.

Fot. 8. Kapliczka na posesji państwa Jędrasiaków

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Jedna z najstarszych kapliczek (o ile nie najstarsza) we wsi. Typowa kapliczka słupowa, zbudowana z pnia dębowego, z umieszczonym w górnej części obrazkiem Matki Boskiej. Niegdyś znajdowała się na posesji Olczyków, później własność Freda. Przeniesiona na obecne miejsce w 2005 r.

Fot. 9. Kapliczka na posesji nr 16 w Boczkach

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

³⁹ Kilka lat później kilkadziesiąt metrów dalej utworzono cmentarz i przeniesiono tam ciała poległych.

Fot. 10. Kapliczka przy drodze do Rossoszycy

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Fot. 11. Kapliczka przy drodze do Rożdżał

Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, 2015

Szkoła w Boczkach

W czasach, gdy Boczki należały do Nenckich nauka w czteroklasowej szkole powszechnej odbywała się w dwóch izbach, w budynku Arczykowskich położonym na skraju wsi. Szkoła ta istniała do 1939 r. Po wojnie dawny dwór, opuszczony przez Nenckich, przeznaczono na szkołę (6–7 klasową) i mieszkanie dla nauczyciela. Dzieci korzystały z terenu przydworskiego parku (z pięknym stawem), przez który przepływała Pisia (Brodnia). Pierwszym powojennym nauczycielem został Majchrowski. W kolejnych latach w szkole uczyli Irena Zaremba, Barbara Pokornowska, Walentyna Łęziak, nauczyciele Mazurkiewicz i Caban. Ten ostatni uczył i mieszkał w Boczkach aż do czasu likwidacji szko-

ły. W maju 1962 r. w szkole wybuchł pożar. Po trwającym 1,5 roku remoncie – w czasie którego lekcje odbywały się w domu Pietrasików (pierwszy dom we wsi po prawej stronie) oraz w domu Genowefy Kozłowskiej – budynek szkoły mieścił jedynie dwie izby lekcyjne. Szkoła w Boczkach funkcjonowała do lat 70., kiedy to po wprowadzeniu reformy systemu edukacji została zlikwidowana. Od tego czasu dzieci z Boczek chodzą do szkoły w Sikucinie.

Muzeum Historycznych Pojazdów i Techniki Motoryzacyjnej w Boczkach

Od 2015 r. w Boczkach funkcjonuje Muzeum Historycznych Pojazdów i Techniki Motoryzacyjnej, założone przez Jacka Kopczyńskiego (związanego z Boczkami poprzez rodzinne powiązania), który od kilkudziesięciu lat kolekcjonuje zabytkowe pojazdy i właśnie w Boczkach postanowił zgromadzić swoje zbiory. W 2006 r. wybudował hangary. W skład kolekcji wchodzi kilkanaście odrestaurowanych (w większości sprawnych) samochodów osobowych z początków XX w. oraz bogaty zbiór, także odrestaurowanych, pojazdów militarnych. Ozdobę kolekcji stanowią dwie polskie tankietki TKS i wydobyty w 2014 r. z rzeki Warty czołg „Valentine”.

Fot. 12. Muzeum Historycznych Pojazdów i Techniki Motoryzacyjnej w Boczkach
Źródło: zdjęcie D. Jędrasiak, (a) 2010 r., (b) 2015 r.

Bibliografia

- Badziak K., Kozłowski W., *Wyzwolenie Ziemi Łódzkiej – styczeń 1945*, Łódź 1980.
- Bieniak J., Szymczakowa A., *Urzednicy łączycy, sieradzczy i wielunscy XIII–XV wieku. Spisy*, t. II, Warszawa 1985.
- Bryński K., Wiliński K., *Dzieje Miasta Warty*, Łódź 1974.
- Daszyńska J., *Wojenne wspomnienie – Boczki, styczeń 1945*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11.
- Drzewiecki P., *Z dziejów Ochotniczych Straży Pożarnych w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2011, t. 11.

- Gumiński R., *Próba wydzielenia dzielnic rolniczo-klimatycznych w Polsce*, „Przegląd Meteorologiczny i Hydrograficzny” 1948, nr 1.
- Klemantowicz D., *Większa własność ziemska okolic Szadku w okresie międzywojennym*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7.
- Kondracki, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
- Krajewski J., *Zapadlisko*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1987, nr 1.
- Kucharski R., Lamprecht M., *Młynarstwo regionu szadkowskiego i jego rozwój do I wojny światowej*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5.
- Kucharski R., Lamprecht M., *Rozwój młynarstwa w regionie szadkowskim w XX w. oraz jego obraz współczesny*, „Biuletyn Szadkowski” 2006, t. 6.
- Kufel-Dzierzgowska A., *Pradzieje Sieradzkiego*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977.
- Mielczarek J., *Powstanie Styczniowe w Sieradzkim*, Sieradz 1983.
- Milewska K., *Cmentarze z okresu I wojny światowej na terenie gminy Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2005, t. 5.
- Nalewajko J., *Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne cechy przestrzeni geograficznej sołectwa Boczki w gminie Szadek*, „Biuletyn Szadkowski” 2001, t. 1.
- Nejman E. H., *Majątki (Szlachta Sieradzka XIX wieku, Herbarz)*, <http://sieradzkiewsie.blogspot.com/search/label/Gmina%20Szadek> [dostęp 12.10.2016].
- Nejman E., *Parafie dekanatu szadkowskiego i niektóre z dekanatu lutomierskiego (powiat Szadkowski) w dawnej statystyce*, „Biuletyn Szadkowski” 2010, t. 10.
- Nogala J., *Związek Strzelecki w Boczkach*, „Na Sieradzkich Szlakach” 1993, nr 2.
- Pielesiak I., *Z dziejów Ochotniczej Straży Pożarnej w Szadku*, „Biuletyn Szadkowski” 2007, t. 7.
- Prokopek M., *Przewodnik po izbach regionalnych w Polsce*, Warszawa 1980.
- Rapiejko A., *Pradzieje okolic Szadku w zarysie*, „Biuletyn Szadkowski” 2008, t. 8.
- Rosin R., *Warunki naturalne, drogi lądowe i rozwój terytorialno-administracyjny*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977.
- Ruszkowski A., *Uwagi do książki T. Swata „Mogily poległych z okresu Powstania Styczniowego 1863–1864 na ziemiach polskich”*, „Na Sieradzkich Szlakach” 2005, nr 4.
- Sowietskije Wojenno-wozdusnyje siły w Wielkiej Ocieczestwiennoej wojnie 1941–1945 gg*, Wojenizdat, Moskwa 1968.
- Stulczewski J., *Cmentarzysko ciałopalne w Sikucinie w badaniach Leona Dudrewicza*, „Biuletyn Szadkowski” 2012, t. 12.
- Szwejczerowa A., *Marceli Nencki*, Warszawa 1977.
- Zajączkowski M., *Józefa Oxińskiego wspomnienia z powstania polskiego 1863/64 roku*, Łódź 1959.
- Zawilski A., *Bitwy polskiego Września*, Łódź 1989.

Strony internetowe

<http://www.osmsieradz.pl> [dostęp 12.10.2016].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Boczki_Stare [dostęp 12.10.2016].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Kółko_rolnicze [dostęp 12.10.2016].

https://pl.wikipedia.org/wiki/Ochotnicza_straż_pożarna [dostęp 12.10.2016].
https://pl.wikipedia.org/wiki/Związek_Strzelecki [dostęp 12.10.2016].
Tameczka P., *Boczki*, <http://sieradzkiowsie.blogspot.com> [dostęp 12.10.2016].

[Wpłynęło: marzec; poprawiono: czerwiec 2017 r.]

BOCZKI – THE NATURAL ENVIRONMENT, THE HISTORY AND THE PRESENT STATE

Summary

The article presents Boczki – a small locality in the north-western part of the municipality of Szadek. It provides information gathered through studies in archives, regional libraries and the Internet, as well as information obtained from the persons living in the village of Boczki and in its vicinity. Boczki is mentioned in historical sources as early as the 14th century. It has witnessed and experienced many major events in Poland's history, such as the January Uprising, and the two World Wars.

Keywords: the village of Boczki, Szadek, Sieradz region.